

ВИСВІТЛЕННЯ У СПЕЦІАЛІЗОВАНІЙ ПЕРІОДИЦІ УЧАСТІ УКРАЇНСЬКОЇ АВІАЦІЇ В АНТИТЕРОРИСТИЧНІЙ ОПЕРАЦІЇ: СПРОБА ІСТОРИОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті розглянуто висвітлення участі української авіації в Антитерористичній операції у вітчизняних та зарубіжних часописах авіаційного спрямування. Проаналізовано публікації у журналах «Авиация и время», «Авиация и космонавтика», «Combat Aircraft Monthly», «Air Forces Monthly» та «Lotnictwo». Відзначено тенденцію переходу від публікацій хронікального характеру до більш глибоких аналітичних матеріалів, а також зменшення загальної кількості статей даної тематики у 2015 р. порівняно з 2014 р. Показано доцільність використання вказаних статей у подальших дослідженнях.

Ключові слова: Антитерористична операція (АТО), військова авіація, Повітряні сили, армійська авіація, Україна.

Дослідження участі Збройних Сил України та інших силових структур в Антитерористичній операції (АТО) в окремих районах Донецької та Луганської областей є одним із найбільш *актуальних завдань* вітчизняної військової історії. При вирішенні цього завдання дослідниками можуть використовуватись кілька груп джерел, однією з яких є публікації у спеціалізованій періодиці. В одній з попередніх розвідок автор уже звертався до проблематики висвітлення участі української авіації в подіях в Криму та АТО, зосередившись на публікаціях у західних часописах у 2014 р. [1].

Завданнями даної статті є аналіз публікацій, присвячених участі української військової авіації в АТО в західних періодичних виданнях (у 2015 р.), російських журналах (у 2014–2015 рр.) та вітчизняних часописах (у 2014–2015 рр.). Підкреслимо, що як і в попередній статті,

Харук Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук загальновійськового факультету, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Харук А.І., 2016

під терміном «українська військова авіація» ми розуміємо авіацію усіх силових структур: Повітряні сили, армійську авіацію Сухопутних військ, морську авіацію Військово-морських сил, авіацію Національної гвардії України, Державної прикордонної служби та Державної служби з надзвичайних ситуацій.

Фактично єдиним в Україні спеціалізованим журналом, присвяченим авіації, є на даний час «Авиация и время», що виходить у Києві періодичністю один раз на два місяці. Його редакція намагається оперативно відстежувати розвиток подій та участь у них авіації. Зокрема вже в 2-му числі за 2014 рік було опубліковано статтю О. Котлобовського та Р. Мараєва з доволі показовою назвою – «Неможлива війна» [2]. Стаття присвячена подіям в Криму у лютому–квітні 2014 р. У ній розглядаються силові акції російських військ (з акцентом на авіації) під час анексії півострова, зокрема, використання літаків військово-транспортної авіації для перекидання військ на аеродром Гвардійське, а також участь вертольотів у захопленні феодосійського батальйону морської піхоти та інших українських військових частин. Основна ж увага звернута на долю дислокованих в Криму українських авіаційних бригад – 204-й бригаді тактичної авіації (БрТА; аеродром Бельбек) та 10-й бригаді морської авіації (Новофедорівка). У 4-му числі «Авиация и время» вміщено два матеріали, присвячені подіям на Сході України. Зокрема, у статті О. Котлобовського [3] розповідається про використання дистанційно керованих літальних апаратів (ДКЛА). Також розглядається створення підрозділів ДКЛА у батальйонах «Донбас» і «Айдар», а також програма «Народний безпілотник», яка реалізовувалась Регіональним фондом «Благочестя» (м. Миколаїв) та Житомирським військовим інститутом ім. С.П. Корольова. Розглянуто й випадки застосування ДКЛА ворожою стороною. Друга стаття – це інтерв'ю власника й директора Краматорського аеропорту [4]. Матеріал цікавий для дослідників відображення подій довкола цього важливого авіаційного осередку з точки зору цивільних осіб, безпосередньо пов'язаних з аеропортом.

Тематиці ДКЛІА присвячено й статтю Ю. Рябова [5]. У ній розповідається про створення й застосування в боях на Донбасі малогабаритного ДКЛІА Р-110.

Надзвичайно цікавим й інформативним є інтерв'ю начальника армійської авіації Командування Сухопутних військ України генерал-майора Валентина Пістряги, вміщене у 5-му числі «Авиация и время» за 2014 рік [6]. Відзначено, що армійська авіація використовувалась з перших днів АТО, щоправда, спочатку без застосування зброї. До середини жовтня 2014 р. (журнал підписано до друку 17 жовтня) армійська авіація виконала понад 8000 бойових вильотів із загальним нальотом близько 8000 годин. Зниження інтенсивності бойової роботи простежується тільки з вересня – після підписання Мінських угод. Характеризуючи зброю, яка використовувалась вертольотами, генерал Пістряга називає некеровані ракети С-8, а також 12,7-мм кулемети, 23-мм і 30-мм гармати. Він відзначає, що важку некеровані ракет С-13 і С-24 не використовувались взагалі, а протитанкові керовані ракет «Штурм» застосовувались з вертольота Мі-24 тільки одного разу – для удару по імпровізованому «бронепотягу» сепаратистів. Модернізовані вертольоти Мі-24ПУ-1 в зоні АТО не використовувались, хоч на ці машини уже підготовлено шість екіпажів. До найбільш успішних операцій армійської авіації генерал Пістряга відносить висадку десантів на Савур-Могили та в Донецькому аеропорту. Головною ж проблемою вважає брак засобів захисту вертольотів від ПЗРК – систем «Адрос» (наявні тільки п'ять комплектів) та екранно-вихлопних пристроїв. У тому ж номері журналу опубліковано невелику статтю про втрати української армійської авіації [7]. У ній відзначається, що за період з квітня по серпень 2014 р. безповоротні втрати склали вісім вертольотів – п'ять Мі-24 і три Мі-8. Загинули 11 авіаторів. Ще три Мі-24 і два Мі-8 були серйозно пошкоджені, але їх вдалось евакуювати.

Ще однією тенденцією, яка проявилась останнім часом (а в майбутньому буде розвиватись) є включення інформації, що стосується АТО, в монографії, присвячені

історії конкретних типів літальних апаратів. Як приклад можна назвати статтю С. Дроздова про вертоліт Мі-8 [8]. У розділі про бойове застосування вертольотів цього типу вміщено згадку про кілька епізодів використання Мі-8 на Донбасі – зокрема, під час штурму Донецького аеропорту та евакуації поранених з-під Іловайська. Відзначено, що в ході АТО від ворожого вогню були безповоротно втрачені три Мі-8МТ армійської авіації та один – Національної гвардії. Крім того, з технічних причин розбився Мі-8Т Держслужби з надзвичайних ситуацій, що здійснював вантажні перевезення в рамках АТО.

Російські фахові авіаційні часописи (на відміну від пропагандистських ЗМІ) приділили не надто багато уваги питанням участі української авіації в АТО. Скажімо, провідний журнал цього спрямування – «Авиация и космонавтика» – досі опублікував лише два матеріали на українську тематику. Один з них – це невеличка замітка, присвячена станові винищувальної авіації Повітряних сил України [9]. У ній достатньо докладно проаналізовано стан парку Су-27, але про парк МіГ-29 говориться скупко – буквально кількома рядками.

У жовтневому номері «Авиация и космонавтика» за 2014 рік вміщено велику статтю Владислава Морозова «Авиация в бойових діях на Південному Сході України» [10]. Претендуючи на серйозну аналітику, автор не уникнув штампів, властивих російській пропаганді. Так, характеризуючи стан військової авіації України напередодні конфлікту, В. Морозов підкреслює «руйнівний характер» революції гідності, а сам конфлікт визначає як «громадянську війну». У статті відзначено, що модернізація авіатехніки в Україні відбувалась вкрай повільно, наслідком чого стала мінімальна боєготовність літаків (насамперед, бомбардувальників Су-24). Експорт авіатехніки з України у 2005–2012 рр. склав 232 одиниці, причому 96 % постачалось зі складу Повітряних сил та армійської авіації.

Щодо безпосередньо участі української авіації в АТО, то В. Морозов зазначає, що з квітня 2014 р. винищувачі Су-27, МіГ-29 та вертольоти виконували «психологічні» польоти – без застосування зброї. Наприкінці квітня

вертольоти почали використовувати зброю по наземних цілях. У травні почала бойову роботу резервна штурмова авіагрупа, дислокована в Дніпропетровську у складі 8-10 штурмовиків Су-25. 26 травня, під час штурму Донецького аеропорту, авіація вперше застосовувалась масовано – удари по наземних об'єктах завдавали три вертольоти Мі-24 і два винищувачі МіГ-29. Далі автор скрупульозно перераховує втрати української сторони, не цураючись повторювати навіть відверті пропагандистські фейки. Скажімо, згадується про «вимушену посадку» 6 липня 2014 р. пошкодженого штурмовика Су-25 на території підконтрольних сепаратистам районів Донецької області та використання цього літака для удару по українських військах 14 липня. Характерною є й оцінка ситуації з малайзійським «Боїнгом»: В. Морозов стверджує, що знищення цього літака – справа рук українських військових (результат свідомої провокації або помилки).

Із західних публікацій, що вийшли друком у 2015 р., варто відзначити статті Володимира Трендафіловського (Македонія). У березневому числі Air Forces Monthly вміщено його дослідження модернізації української авіації [11]. Зокрема відзначено, що 6 грудня 2014 р. в Чугуєві було військовим передано чотири відремонтованих вертольоти Мі-2 і три Мі-8МСБ-В (планується модернізація ще 10 Мі-8МСБ-В – 7 для Збройних сил і 3 для Національної гвардії). 30 грудня в Яворові передано ще два Мі-2 і два Мі-8МТВ-1, а 6 січня 2015 р. в Озерному – два МіГ-29 і два Су-27. Крім того, відремонтовано один Су-24М, два Ан-26, один Ан-30Б і один Ан-72 (останній – для Національної гвардії).

У травні 2015 р. В. Трендафіловський опублікував велику статтю, присвячену участі в АТО бомбардувальників Су-24 [12]. Характерною рисою цього матеріалу є об'ємна історична довідка, де розглянуто історію частин Повітряних сил України, які експлуатували літаки родини Су-24 у 1991–2015 рр. Відзначено, що інтенсифікація бойової підготовки й ремонту авіатехніки з березня 2014 р. дозволила до кінця травня відновити боєготовність 7-ї БрТА. У червні 2014 р. чотири

бомбардувальники Су-24М і один літак-розвідник Су-24МР перекинули в Миргород. 2 липня під час розвідувального польоту над Семенівкою (під Слов'янськом) ракетою ПЗРК було підбито Су-24МР борт «11». Екіпаж зумів посадити пошкоджений літак у Миргороді. Після цього командування Повітряних сил призупинило польоти Су-24МР, поклавши завдання розвідки на ДКЛА Ту-143. На початку серпня угруповання Су-24 в Миргороді збільшилось до восьми літаків. У цьому місяці Су-24М почали використовувати для ударів по наземних цілях – наприклад, 9 серпня пара Су-24М бомбила залізничну станцію в м. Антрацит (Луганська обл.). Наприкінці серпня активізація бойових дій в районі Луганська змусила відновити використання літаків-розвідників. 20 серпня під час розвідки дороги Краснодон-Луганськ (важливого шляху постачання бойовиків) поблизу Хрящуватого ракетою ПЗРК був збитий один Су-24МР. Екіпаж успішно катапультивався. А з вересня 2014 р., після підписання Мінських угод, бойові польоти Су-24 припинились. Однак проводяться заходи з відновлення боєготовності і повернення в стрій літаків, що перебували на консервації, а екіпажі 7-ї БрТА займаються бойовою підготовкою. Зокрема автор відзначає, що в середині квітня 2015 р. було проведене спільне навчання з винищувачами Су-27. В жовтні 2014 р. відновлено роботу аеродрому в Канатово (під Кіровоградом), який може використовуватись як передова база для Су-24. Вказана стаття В. Трендафіловського виявилась настільки цікавою для фахової аудиторії, що її переклади опублікували польський журнал «Lotnictwo» [13] та український «Авиация и время» [14].

У вересневому числі «Air Forces Monthly» В. Трендафіловський опублікував ще одну цікаву статтю на українську тематику під доволі показовою назвою – «Неоспівані герої з Криму» [15]. Головним сюжетом статті є історія виведення техніки 10-ї бригади морської авіації з Новофедорівки (Крим) на «материкову» Україну. Автор розповідає про переліт частини літаків і вертольотів цієї бригади 3 березня 2014 р., а також подальше виведення техніки. Наведена в статті

таблиця дозволяє стверджувати, що внаслідок рішучих дій морських авіаторів з Криму була виведена майже вся техніка 10-ї бригади – 5 літаків та 20 вертольотів (залишилось чотири літаки Бе-12 та один вертоліт Мі-8ВзПУ). З іншого боку, в Криму лишилась значна частина техніки 204-ї БрТА Повітряних сил – сім винищувачів МіГ-29, два МіГ-29УБ та три модернізованих навчально-бойових літаки L-39М1. Відзначено, що після виведення з Новофедорівки в Кульбакіно (під Миколаєвом) 10-та бригада морської авіації значно інтенсифікувала бойову підготовку – за підсумками 2014 р. середній наліт на одного пілота склав майже 61 годину. Хоч досі підрозділи 10-ї бригади морської авіації не залучались до АТО, її екіпажі активно відпрацьовують елементи, що будуть потрібними в разі такого залучення: дії вертольотів з непередготовлених площадок, висадку десанту (посадковим способом і з використанням тросів), евакуацію поранених та ін. Іншою цікавою для історика складовою частиною статті В. Трендафіловського є короткий виклад історії авіації українських Військово-морських сил від моменту проголошення незалежності до сучасності.

Як і попередній матеріал про бомбардувальну авіацію, стаття, присвячена морській авіації, викликала значний інтерес. Її переклад опублікував журнал «Lotnictwo» [16]. Подальшим розвитком теми стала публікація, присвячена участі української авіації в українсько-американських навчаннях «Сі Бриз 2015» (31 серпня – 12 вересня 2015 р.) [17]. У ній наведено перелік залучених літаків та вертольотів Повітряних сил, Військово-морських сил та Державної прикордонної служби, а також охарактеризовано завдання, що вирішувались у ході навчання.

Якщо у 2014 р. «Air Forces Monthly» регулярно вміщувало інформацію про події в Криму та на Сході України в рубриці «Новини», то у 2015 р. ці події удостоїлись лише однієї публікації – в травневому числі [18]. У цьому матеріалі, зокрема, згадано про спроби бойовиків т.зв. «ЛНР» формувати власну авіацію (з використанням літаків Су-25 і L-29). Відзначається використання Повітряними силами України ДКЛА Ту-143, один з яких був збитий 3 лютого

2015 р. Також вказано, що через насичення бойовиків засобами протиповітряної оборони українська авіація використовується тільки для евакуації поранених.

На відміну від «Air Forces Monthly» інше провідне англomовне видання – «Combat Aircraft Monthly» – у 2015 р. приділяло значно менше уваги українській проблематиці. Воно опублікувало лише одну статтю Александра Гольца, написану за матеріалами поїздки в Україну [19]. Автор відвідав місця базування 15-ї транспортної авіабригади (Жуляни), 7-ї та 40-ї БрТА (Старокостянтинів та Васильків відповідно), узяв інтерв'ю з командиром 15-ї бригади полковником Олегом Михайленком та командувачем Повітряними силами генерал-лейтенантом Сергієм Дроздовим. Інтерес для дослідників становить характеристика співпраці Повітряних сил із волонтерами (ремонт літаків Ан-26 «Фенікс» та «Везунчик», відновлення кожного з яких обійшлося у 45 тис. євро), а також досить докладний опис епізоду із загибеллю розвідника Ан-30, збитого 6 червня 2014 р. ракетою ПЗРК «Верба». Відзначено, що в Повітряних силах за короткий термін відновлено загалом близько 30 літальних апаратів, що перебували на зберіганні, а кількість боєготових літаків зросла на третину. Свідченням інтенсифікації бойової підготовки є зростання нальоту на одного пілота на 25–40 % (залежно від роду авіації).

Підбиваючи підсумки нашої розвідки, відзначимо декілька моментів. По-перше, вітчизняна фахова періодика в плані висвітлення участі авіації в АТО виглядає досить скромно. Можна відзначити лише дві статті, присвячені використанню ДКЛА, а також матеріал про армійську авіацію. Найбільш інформативна стаття – про бойове використання бомбардувальників Су-24 – є перекладом із зарубіжного видання. Російські журнальні публікації можна брати до уваги хіба що як приклад пропаганди – вони містять надто багато тенденційної інформації й відвертої брехні. В західних публікаціях у 2015 р. спостерігалась тенденція, яка вперше проявилась ще наприкінці 2014 р. – перехід від публікації хроніки подій до більш глибоких статей з певною аналітичною складовою. Ще одна тенденція, яка простежується і в

західних виданнях, і в російських, і навіть в українських – це зниження інтересу до подій в Україні на фоні значного зростання кількості публікацій щодо використання авіації в конфліктах на Близькому Сході, насамперед, Іраку та Сирії.

Аналізуючи представлені у нашій статті публікації, можемо виділити кілька потенційних напрямів їх використання у військово-історичних дослідженнях. Перший з них – це відтворення хроніки подій, встановлення конкретних епізодів застосування авіації в АТО. Другий полягає у більш глибокому аналізі загальних тенденцій використання різних родів авіації. Наявні публікації дозволяють здійснити такий аналіз, насамперед, щодо армійської та бомбардувальної авіації, по інших же родах авіації узагальнюючих публікацій поки що немає.

Таким чином, моніторинг публікацій у фаховій періодиці, присвячених проблемам участі авіації в АТО, є, на думку автора, важливим завданням, яке дозволить доповнити історіографічну базу досліджень з вказаної проблематики. Безперечно, поле цього моніторингу слід розширити за рахунок залучення інших видань, не згаданих у даній статті з огляду на її обмежений обсяг.

1. Харук А.І. Деякі аспекти висвітлення у зарубіжній періодиці участі української авіації в анти-терористичній операції на Сході України (за публікаціями 2014 р.) / А.І. Харук // Військово-науковий вісник. – Вип. 24. – Львів: НАСВ, 2015. – С. 206–218.
2. Котлобовский А. Невозможная война / А. Котлобовский, Р. Мараев // *Авиация и время*. – 2014. – № 2. – С. 1, 22–23.
3. Котлобовский А. «Беспилотники» над пылающим Востоком / А. Котлобовский // *Авиация и время*. – 2014. – № 4. – С. 3, 24.
4. Мараев Р. Война и мира Краматорского аэропорта / Р. Мараев, Д. Подушкин, В. Нискоромных // *Авиация и время*. – 2014. – № 4. – С. 21–23.
5. Рябов Ю. Наблюдатель, ставший солдатом / Ю. Рябов // *Авиация и время*. – 2015. – № 1. – С. 25–27.
6. Мараев Р. Украинская армейская авиация на Донбассе / Р. Мараев, В. Пистрюга // *Авиация и время*. – 2014. – № 5. – С. 28–30.

7. *Мараев Р.* Потери армейской авиации в ходе АТО / Р. Мараев // *Авиация и время.* – 2014. – № 5. – С. 31.
8. *Дроздов С.* Нестареющая «восьмерка». Часть 2 / С. Дроздов // *Авиация и время.* – 2015. – № 6. – С. 4–20, 25–28.
9. *Новости мировой авиации // Авиация и космонавтика.* – 2014. – № 5. – С. 54–55.
10. *Морозов В.* Авиация в боевых действиях на Юго-Востоке Украины / В. Морозов // *Авиация и космонавтика.* – 2014. – № 10. – С. 34–42.
11. *Trendafilovski V.* Ukrainian Air Force Modernization / V. Trendafilovski // *Air Forces Monthly.* – 2015. – Nr. 3. – Pp. 82–83.
12. *Trendafilovski V.* Fencer Flights On. Ukraine's Legacy Su-24 in Action / V. Trendafilovski // *Air Forces Monthly.* – 2015. – Nr. 7. – Pp. 86-91.
13. *Trendafilovski V.* Ukrainińskie Su-24 nad Donbasem / V. Trendafilovski // *Lotnictwo.* – 2015. – Nr. 9. – S. 24–33.
14. *Трендафиловски В.* Украинские Су-24 / В. Трендафиловски // *Авиация и время.* – 2015. – № 5. – С. 22–23, 30.
15. *Trendafilovski V.* Crimea's Unsung Heroes / V. Trendafilovski // *Air Forces Monthly.* – 2015. – Nr. 9. – Pp. 76–81.
16. *Trendafilovski V.* Ukrainińscy lotnicy morscy – milczący bohaterowie z Krymu / V. Trendafilovski // *Lotnictwo.* – 2015. – Nr. 11. – S. 70–80.
17. *Trendafilovski V.* Holding the Line / V. Trendafilovski // *Air Forces Monthly.* – 2015. – Nr. 12. – Pp. 80–83.
18. *Situation in Ukraine // Air Forces Monthly.* – 2015. – Nr. 5. – P. 4.
19. *Golz A.* Ukrainian Air Force in war / A. Golz // *Combat Aircraft Monthly.* – 2015. – Nr. 9. – Pp. 64–69.

Надійшла 24.01.2016 р.

Рецензент: *В.С. Голубко*, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історичного краєзнавства, Львівський Національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Харук А.И.

**ОСВЕЩЕНИЕ В СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОЙ ПЕРИОДИКЕ
УЧАСТИЯ УКРАИНСКОЙ АВИАЦИИ В АНТИТЕРОРИСТИЧЕСКОЙ
ОПЕРАЦИИ: ОПЫТ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

В статье рассмотрено освещение участия украинской военной авиации в Антитеррористической операции в отечественных и зарубежных журналах авиационной направленности. Проанализированы публикации в журналах «Авиация и время», «Авиация и космонавтика», «Combat Aircraft Monthly», «Air Forces Monthly» и «Lotnictwo». Отмечено переход от публикаций хроникального характера к более глубоким аналитическим материалам, а также уменьшение общего количества статей данной тематики в 2015 г. по сравнению с 2014 г. Показана целесообразность использования указанных статей в дальнейших исследованиях.

Ключевые слова: Антитеррористическая операция (АТО), военная авиация, Воздушные силы, армейская авиация, Украина.

Kharuk A.

**COVERAGE IN SPECIALIZED PERIODICALS PARTICIPATION
OF UKRAINIAN AVIATION IN ANTITERRORIST OPERATION: AN
ATTEMPT TO HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS**

In the article the coverage of Ukrainian military aviation's participation in operations against terrorism in Ukrainian and foreign aviation magazines is described. Publications in the journals «Авиация и время», «Авиация и космонавтика», «Combat Aircraft Monthly», «Air Forces Monthly» and «Lotnictwo» are analyzed. The article notes the trend of transition from publications newsreel character to deeper analytical materials and reduces the total number of articles on this topic in 2015 compared to 2014. Expediency of use of the articles in further studies is shown.

Key words: Antiterrorist operation (ATO), military aviation, Air Force, army aviation, Ukraine.